

“1939—1945. Пам’ятаємо. Перемагаємо”

Протягом попередніх 24 років незалежна Україна відзначала 9 травня День Перемоги за усталеним радянським/російським зразком. Святкування за цим (пост)радянським зразком не відповідало історичній пам’яті українського народу і загальноєвропейським традиціям, призводило до ігнорування трагічних сторінок II світової війни, закріплювало в свідомості громадян культ війни. Результатом цього стало домінування історичних міфів, перманентне протистояння в суспільстві та посилення впливу Російської Федерації на громадське та політичне життя в Україні.

Завдяки Указу Президента «Про заходи з відзначення у 2015 році 70-ї річниці Перемоги над нацизмом у Європі та 70-ї річниці завершення Другої світової війни» та Закону «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років» *Україна розпочинає нову традицію святкування 8 та 9 травня в європейському дусі пам’яті та примирення.*

22 листопада 2004 року Генеральна Асамблея ООН ухвалила Резолюцію №A/RES/59/26, в якій проголосила 8 і 9 травня *Днями пам’яті та примирення.* Нею державам-членам ООН, неурядовим організаціям, приватним особам, крім святкування своїх Днів Перемоги чи Визволення, рекомендовано також щороку відзначати один або два дні як данину пам’яті всім жертвам Другої світової війни. У Великій Британії та країнах Співдружності відзначається «День Перемоги в Європі»; у Вірменії – «День Миру»; у Норвегії – «День визволення»; у Словаччині – «День перемоги над нацизмом»; у США – «День Пам’яті»; у Франції – «День Перемоги»; у Чехії – «Національний День».

Новий зміст відзначення *Дня пам’яті та примирення і Дня перемоги* включає в себе:

- переосмислення подій II світової війни, руйнування радянських історичних міфів, чесний діалог навколо складних сторінок минулого;
- рівне вшанування пам’яті кожного, хто боровся з нацизмом, підкреслення солідарності та бойового братерства усіх Об’єднаних Націй, як держав, так і бездержавних тоді народів (євреїв, українців та ін);
- перенесення акценту з історії військових дій на історії конкретних людей, а відтак відмову від *святкування* на користь *вшанування*.

Символ відзначення *Дня пам’яті та примирення і Дня перемоги* — червоний мак.

Гасло “1939—1945. Пам’ятаємо. Перемагаємо”. Минулорічне гасло було «Ніколи знову». Ми пам’ятаємо, якою страшною трагедією для українців була Друга світова війна. Ми пам’ятаємо, що агресора зупинили спільними зусиллями об’єднані нації. Ми пам’ятаємо, що той, хто захищає свою землю, завжди перемагає. **Ця пам’ять робить нас сильнішими. Вона — запорука неминучості нашої перемоги сьогодні.**

ДРУГА

СВІТОВА

ВІЙНА.

СТИСЛИЙ

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ

СЛОВНИК.

Некоректний термін/словосполучення:

Велика Вітчизняна війна

Україна у Великій Вітчизняній війні

Фашистська Німеччина

Фашистський блок/фашистські сателіти

Німецько-фашистські загарбники

Фашистські посібники/посіпаки

Визволення України від фашистських загарбників

Велика Перемога над фашистською Німеччиною

Коректний термін/словосполучення:

Німецько-радянська війна

Україна у Другій світовій війні

Нацистська Німеччина/Третій Райх

Країни «вісі»/союзники Німеччини

Нацистські окупанти

Колабораціоністи

Вигнання з України нацистських окупантів

Перемога над нацизмом у Європі

Україна у Другій світовій війні (історична довідка)

Друга світова війна – глобальний військовий конфлікт в історії Землі та причина найбільших трагедій ХХ століття. У війні взяли участь 80% людства, бойові дії велися 2/3 існуючих на той момент держав. Війна розпочалася 1 вересня 1939 р. із вторгнення військ нацистської Німеччини до Польщі, а завершилася 2 вересня 1945 р. із беззастережною капітуляцією Японії. Під час війни були здійснені найбільші в історії злочини проти людства (зокрема Голокост), а також вперше і востаннє використана в бою атомна зброя. До армій ворогуючих сторін було залучено понад 110 млн солдат, загальні втрати військових та цивільного населення складають від 50 до 85 млн осіб. За результатами війни було створено ООН (Україна – один із засновників) та сформовано сучасну систему міжнародних відносин.

Шлях до початку війни був відкритий Пактом Молотова-Ріббентропа 23 серпня 1939 р. Згідно із таємним протоколом до нього, нацисти та комуністи ділили Східну Європу на зони інтересів. Внаслідок цих домовленостей Третій Райх отримав можливість безперешкодного вторгнення в Польщу, СРСР в підсумку розширився за рахунок Західної Білорусі та Західної України, Бессарабії з Буковиною, трьох країн Балтії, а також частини Фінляндії.

Український вимір II світової війни не обмежувався лише боротьбою Вермахту та Радянської армії на українській території, як це традиційно подає (пост)радянська історіографія. Насправді ж в рамках Другої світової в Україні велася не одна, а кілька воєн: 1) німецько-польська війна 1939–1945 рр. (у 1939 р. регулярна, а потім – підпільна); 2) польсько-радянська війна 1939 р. (неоголошена, відома як «Визвольний похід в Західну Україну»); 3) радянсько-румунська війна 1940–1945 рр. (спочатку неоголошена – радянське вторгнення в Бессарабію та Буковину у 1940 р., потім регулярна та підпільна – частина німецько-радянської війни); 4) німецько-радянська війна 1941–1945 рр. (регулярна та підпільна, теж відома як «Велика Вітчизняна»); 5) німецько-українська війна 1941–1944 рр. (підпільна); 6) радянсько-угорська війна 1941–1945 рр. (регулярна та підпільна, частина німецько-радянської); 7) польсько-українська війна 1942–1947 рр. (підпільна) та 8) радянсько-українська війна 1939–1954 рр. (підпільна). Усі ці конфлікти мають безпосередній стосунок до Другої світової війни, оскільки були спровоковані нею, ставши її відгалуженнями та продовженням. Також до українського виміру війни входить участь українців в бойових діях поза Україною (наприклад у радянсько-фінській «Зимовій війні» 1939–1940 рр.) та у складі іноземних армій. Безпосередньо перед початком II світової війни мала місце угорсько-українська війна 1939 р. (регулярна та підпільна), що вибухнула внаслідок проголошення незалежності Карпатської України.

Друга світова війна для України розпочалася 1 вересня 1939 р. із німецьким вторгненням в Польщу. 110-120 тис. українців у лавах Війська Польського розпочали світову боротьбу проти нацизму, 8 тис. з них загинуло протягом місяця війни. Також 1 вересня Люфтваффе бомбардувало Львів та інші західноукраїнські міста, що перебували у складі Польщі. Між 12 та 22 вересня Львів пережив подвійну облогу із заходу нацистськими військами, із сходу – радянськими.

СРСР вступив в Другу світову війну 17 вересня 1939 р. на боці нацистської Німеччини. В цей день радянські війська вступили в Польщу на допомогу німецьким та окупували Західну Україну та Західну Білорусь.

Протягом двох років Москва була союзницею Берліна, що у 1940 р. ледь не призвело до війни Великої Британії та Франції проти СРСР.

Нацистсько-комуністичний союз був зруйнований 22 червня 1941 р. із німецьким вторгненням в СРСР. Протягом року з початку німецько-радянської війни Україна була окупована військами Третього Райху, вигнання нацистів розпочалося восени 1943 р. і завершилося наприкінці 1944 р. Український напрям був головним на Східному фронті: тут діяло від 50 до 75% всіх дивізій Вермахту і половина всіх радянських сил.

Нацистський окупаційний режим в Україні був одним з найжорстокіших в світі. Безпосередньо своїми руками або із залученням «добровільних помічників» з числа місцевого населення нацисти знищили 1,5 млн український євреїв та 20 тис. ромів.

Але якщо злочини проти людяності Третього Райху більш досліджені, то **засудження злочинів комуністичного режиму ще триває.** Найбільш відомими з них є Катинський розстріл, знищення політв'язнів у Західній Україні, підриг Дніпрогесу (внаслідок чого величезна хвиля поховала під собою приблизно до 100 тис. осіб, з яких – 80 тис. – мирні жителі), використання в боях неозброєних селян – «чорної піхоти», депортації українців та інших народів, зокрема кримських татар.

Після перемоги над нацистською Німеччиною 8 травня 1945 р. СРСР приєднався до війни проти Японії. Беззастережна капітуляція Японії 2 вересня 1945 р. означала завершення II світової війни, але окремі військові конфлікти, породжені нею, точилися ще декілька років. **Організований спротив радянській владі на Західній Україні тривав до 1954 р., а окремі сутички – до 1960 р.**

Україна зробила значний внесок у перемогу над нацизмом та союзниками Німеччини. На боці Об'єднаних Націй воювали українці у складі армій Великої Британії та Канади (45 тис. осіб), Польщі (120 тис.), СРСР (більше 6 млн), США (80 тис.) і Франції (6 тис.), а також визвольного руху в самій Україні (100 тис. в УПА) – разом 7 млн осіб. Понад 2,5 млн українців були нагороджені радянськими та західними медалями та орденами, більше 2 тис. стали Героями Радянського Союзу, з них 32 – двічі, а найкращий ас союзної авіації Іван Кожедуб – тричі.

Для України II світова війна – національна трагедія, під час якої українці, позбавлені власної державності, змушені були воювати за чужі інтереси і вбивати інших українців. За Україну воювали дві тоталітарні системи, що однаково не рахувалися з ціною людського життя. Кожна сторона протистояння на українських землях намагалася продемонструвати свою прихильність до українства, але єдиним справді українським суб'єктом у роки війни був визвольний рух – передовсім, Українська повстанська армія.

З різних причин на німецькому боці воювало до 250 тис. українців та до 50 тис. було мобілізовано до армій союзників Третього Райху.

Україна понесла надзвичайні втрати внаслідок війни. Під час бойових дій та в полоні загинуло 3-4 млн військових, підпільників і цивільних, 4-5 млн цивільних загинуло через окупаційний терор та голод в тилу, до 5 мільйонів жителів були евакуйовані або примусово вивезені до Росії та Німеччини, частина з яких не повернулася. **Загалом безповоротні втрати України (українців та інших народів) склали 8-10 млн осіб.** Матеріальні збитки становили 285 млрд тогочасних рублів. Внаслідок бойових дій постраждало понад 700 міст та містечок, 5,6 тис. мостів, 28 тис. сіл, 300 тис. господарств.

«Україна у Другій світовій війні»

(корисні інтернет-посилання)

1. Від Дніпра до Ельби. Чотири Українських фронти // Історична правда. – 2014. – 09.05. – <http://www.istpravda.com.ua/blogs/2011/06/22/43446/>
2. В Україні правильно говорити про “Велику Вітчизняну війну”, а не про “Другу світову війну”? // Лікбез. Історичний фронт. – <http://likbez.org.ua/uk/in-ukraine-the-right-to-talk-about-the-great-patriotic-war-rather-than-world-war-ii.html>
3. В’ятрович В. Українська Друга світова (в кольорі) // Дзеркало тижня. – 2009. – http://gazeta.dt.ua/POLITICS/ukrayinska_druga_svitova_v_kolori.html
4. Гвоздик В.С., Князьков Ю.П., Штейнле О.Ф. “Георгіївська стрічка”, що вона означає. – <http://www.memory.gov.ua/news/georgiivska-strichka-shcho-vona-oznachaє>
5. Гриневич В. Військові мобілізації в Україні 1943—1944 років: “Ви повинні змити власною кров’ю провину перед Батьківщиною і її великим вождем товаришем Сталіним” // Дзеркало тижня. – http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/viyskovi_mobilizatsiyi_v_ukrayini_19431944_rokiv_vi_po_vinni_zmiti_vlasnoyu_krovyu_provinu_pered_batk.html
6. Гриневич В. Гітлер і Сталін у пошуках сепаратного миру: нерозгадана загадка Другої світової війни // Дзеркало тижня. – http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/gitler_i_stalin_u_poshukah_separatnogo_miru_nerozgadana_zagadka_drugoyi_svitovoyi_viyini.html
7. Кобзар Я. Друга світова по-українськи. Думки вітчизняних істориків // Історична правда. – 2012. – <http://www.istpravda.com.ua/articles/2012/05/9/84642/>
8. Лавський С. Про роль українців у Другій світовій війні. – 2014. – mena.org.ua/blog/pro-rol-ukrajintsiv-u-druhij-svitovij-vijny/
9. Методичні матеріали Українського інституту національної пам’яті до відзначення Дня Перемоги у 2014 році. – http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=112237&cat_id=77135
10. Методичні матеріали Українського інституту національної пам’яті до 70-ї річниці вигнання нацистських окупантів з України. – <http://www.memory.gov.ua/news/metodichni-materiali-ukrainskogo-institutu-natsionalnoi-pam-yati-do-70-i-richnitsi-vignannya-na>
11. Методичні рекомендації щодо відзначення Європейського дня пам’яті жертв сталінізму та нацизму і 75-річниці Пакту Молотова-Ріббентропа. – <http://www.memory.gov.ua/news/23-serpnya-vidznachatimetsya-evropeiskii-den-pamyati-zhertv-stalinizmu-ta-natsizmu-ta-75-ta-ric>

12. Методичні рекомендації щодо відзначення 75 роковин початку Другої світової війни. – <http://www.memory.gov.ua/news/1-veresnya-vidznachaetsya-75-tarichnitsya-pochatku-drugoi-svitovoi-viini>

13. Музиченко Я. Перемога людяності: провідні історики – про українців на різних фронтах Другої світової, високу ціну визволення від нацизму та дбайливе збереження пам'яті про воїнів. – <http://www.memory.gov.ua/news/peremoga-lyudyanosti-providni-istoriki-pro-ukraintsiv-na-riznikh-frontakh-drugoi-svitovoi-visok>

14. Огієнко В. Як відзначають День Перемоги в Європі. – <http://www.memory.gov.ua/news/yak-vidznachayut-den-peremogi-v-evropi>

15. Патриляк І. Українські націоналісти проти гітлерівської Німеччини. Рух Опору // Історична правда. – 2014. – <http://www.istpravda.com.ua/articles/2014/05/8/142834/>

16. Процик П. Україна. Друга світова війна. Тільки цифри // Історична правда. – 2010. – <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/05/7/5017138/>

17. Стельмах І. Українські історики відповіли Путіну напередодні Дня Перемоги. – <http://www.memory.gov.ua/news/ukrainski-istoriki-vidpovili-putinu-naperedodni-dnya-peremogi>

18. У Велику Вітчизняну росіяни розгромили би Німеччину і без участі українців? // Лікбез. – <http://likbez.org.ua/uk/v-velikuyu-otechestvennuyu-russkie-razgromili-byi-germaniyu-i-bez-uchastiya-ukraintsev.html>

19. Ціна перемоги: вклад українців у розгром нацизму. – <http://www.memory.gov.ua/news/tsina-peremogi-vklad-ukraintsiv-u-rozgrom-natsizmu>

20. Шаповал Ю. “Гітлер, Сталін та Україна: безжальні стратегії” // Історична правда. – 2013. – <http://www.istpravda.com.ua/articles/2013/05/9/123358/>

21. Штоквиш О. Війна пам'ятей. Образ Великої Перемоги як інструмент маніпуляції історичною свідомістю. – <http://www.memory.gov.ua/publication/viina-ram-yatei-obraz-velikoi-peremogi-yak-instrument-manipulyatsii-istorichnoyu-svidomi>

**УКРАЇНСЬКІ НАУКОВЦІ,
які спеціалізуються на окремих аспектах
Другої світової війни**

- *Володимир В'ятрович*, Український інститут національної пам'яті
- *Володимир Гінда*, «5 канал»
- *Владислав Гриневич*, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
- *Іван Дерейко*, Інститут історії України
- *Олександр Зінченко*, Український інститут національної пам'яті
- *Віктор Король*, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
- *Олександр Лисенко*, Інститут історії України
- *Олександр Пагіря*, Посольство Швейцарії
- *Тетяна Пастушенко*, Меморіальний комплекс «Національний музей ВВВ»
- *Іван Патриляк*, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
- *Ростислав Пилявець*, Інститут української археографії та джерелознавства
- *Яна Примаченко*, Інститут історії України
- *Андрій Руккас*, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
- *Володимир Сергійчук*, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
- *Юрій Шаповал*, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
- *Вікторія Яременко*, Український інститут національної пам'яті

*Контакти істориків для запрошення на ефіри, коментарі та консультацій
можна отримати в Українському інституті національної пам'яті телефоном:
(044) 253-15-63 або електронною поштою - uinp@memory.gov.ua.*

**ХУДОЖНІ ФІЛЬМИ,
присвячені Україні в Другій світовій війні**

<i>Назва</i>	<i>Рік випуску</i>	<i>Країна/студія</i>	<i>Режисер, автор</i>
«Хайтарма»	2013	Україна	Ахтем Сейтаблаєв.
«Той, хто пройшов крізь вогонь»	2012	Україна	Михайло Іллієнко
«Страчені світанки»	1995	Україна	Григорій Кохан
«Секретний ешелон»	1993	Україна	Ярослав Лупій
«Довга дорога у дюнах»	1981	Латвія	Алоіз Бренч
«Нескорений»	2000	Україна	Олесь Янчук
«Атентат — осіннє вбивство у Мюнхені»	1995	Україна	Олесь Янчук
«Залізна сотня»	2004	Україна	Олесь Янчук
«Владика Андрій»	2008	Україна	Олесь Янчук
«Битва за Варшаву»	2011	Польща	Єжи Гоффман

**ДОКУМЕНТАЛЬНІ ФІЛЬМИ,
присвячені Україні в Другій світовій війні**

<i>Назва</i>	<i>Рік випуску</i>	<i>Країна/студія</i>	<i>Режисер, автор</i>
“1377 спалених заживо”	2009	Україна, т/к “ІНТЕР”	Іван Кравчишин
“1941. Заборонена правда”	2013	Україна, студія “Телекон”	Ігор Кобрин
“Апокаліпсис: Друга світова війна”	2009	Франція, ЕСРАД	Ізабель Кларк
“Битва за Київ”	2013	Україна, т/к “ІНТЕР”	Олексій Лябах
“В августі 43-го”	2013	Україна, Robinzon.TV	Ігор Піддубний
“Визволення”	2014	Україна, “07 Продакшн”	Олексій Лябах
“Війна. Український рахунок”	2002	Україна, т/к “Студія 1+1”	Сергій Буковський
“Війна без переможців”	2002	Україна, т/к “ІНТЕР”	Ігор Чижов
“Війна та мир: окупація”	2007	Україна, ООО “Профі-ТВ”	Ярослав Геляс, Володимир Ніколаєць
“Війна та мир: евакуація”	2009	Україна, “07 Продакшн”	Ярослав Геляс, Володимир Ніколаєць
“Двобій на Дніпрі”	2013	Україна, т/к Перший Національний	Світлана Красножон
“Друга світова війна в кольорі”	2009	Велика Британія, WorldMediaRights WestwingStudios	Джонатан Мартин
“Золотий вересень. Хроніка Галичини 1939-1941”	2010	Україна, “Invertpictures”	Тарас Химич
“Місто, яке зрадили”	2008	Україна, т/к “ІНТЕР”	Андрій Цаплійко
“Між Гітлером і Сталіним: Україна у Другій світовій війні”	2005	Україна, Канада, Українсько-канадський дослідно-документаційний центр	Святослав Новицький
“Несчастливая “Звезда”. Третья битва за Харьков. Хроники	2013	Україна, Robinzon.TV	Ігор Піддубний

“НКВД и Гестапо. Братъя по крови”	2009	Білорусь, Польща, т/к БелСат	Володимир Самойлов
“ОУН–УПА: війна на два фронти”	2006	Україна, т/к НТН	Андрій Санченко
“Радянська історія”	2008	Латвія	Едвін Шноре
“Рівень секретності “18”	2011	Україна, т/к “Студія 1+1”	Володимир Рибась
“Солдати Імперій. Різні адреси війни”	2014	Україна, т/к Перший Національний	Сніжана Потапчук
“УПА. Тактика боротьби”	2007	Україна, т/к Перший Національний	Сергій Братішко, Віталій Загоруйко
“Харьков 1941-43 гг. Жизнь, как она есть”	2014	Україна, Robinson.TV	Ігор Піддубний
“Хроніка Української Повстанської Армії 1942–1945”	2014	Україна, ГО Українська Галицька Асамблея	Тарас Химич
“Ціна перемоги”	2007	Україна, т/к “ТОНІС”	Сергій Братішко, Віталій Загоруйко
“Чернігівський рубіж. 1941-1943”	2013	Україна, т/к “Дитинець”	Ігор Левенок
“Чорна піхота”	2010	Україна, т/к “ІНТЕР”	Іван Кравчишин

СИМВОЛИ ПАМ'ЯТІ

(тематична довідка)

Україна долучається до загальноєвропейської традиції вшанування жертв війни із використанням червоних маків.

Мак як символ пам'яті в Україні. Червоний мак як символ пам'яті жертв війни вперше використано в Україні на заходах, приурочених до річниці завершення Другої світової війни у 2014 році. Дизайн українського червоного маку розроблено за ініціативи Українського інституту національної пам'яті та Національної телекомпанії України; автором символу є харківський дизайнер Сергій Мішакін. Графічне зображення є своєрідною алюзією: з одного боку воно уособлює квітку маку, з іншого – кривавий слід від кулі. Поруч з квіткою розміщено дати початку і закінчення Другої світової війни.

Квітка маку в українській традиції. В українській міфології мак має дуже багато значень. Це символ сонця, безкінечності буття й життєвої скороминущості, пишної краси, волі, гордості, сну, отрути, оберегу від нечистої сили, а також хлопця-козака, крові, смерті. В останніх з перелічених значень квітка часто згадується в українських народних піснях та думах, особливо козацької доби: «Ой, з могили видно всі долини, – сизокрилий орел пролітає: стоїть військо славне Запорізьке – як мак процвітає...». У відомій пісні «Ой, ти, Морозенку, славний козаче», мак згадується поруч зі смертю козака: «...Обступили Морозенка турецькі війська. По тім боці запорожці покопали шанці; Ой, впіймали Морозенка у неділю вранці. Ой, недаром ранесенько той мак розпускався, – Ой, уже наш Морозенко у неволю попався...». Образ маку нерідко символізує козака, що героїчно загинув, боронячи Україну.

З народної творчості мак як символ пов'язаний із війною та військом перейшов у художню літературу. В Івана Франка: «Гей, Січ іде, красен мак цвіте! Кому прикре наше діло, Нам воно святе». Легенду про мак обробив Михайло Стельмах у творі «У долині мак цвіте»: «...Ординці воїна скришили, на землю впало тіло біле і, наче зерно, проросло, а влітку маком зацвіло...». Одна з героїнь присвяченого Другій світовій війні роману Олеся Гончара «Прапороносці» гине в долині червоних маків.

Мак як символ пам'яті у світі. Появу цього символу пов'язують з віршам двох людей: канадського військового лікаря Джона МакКрея та працівниці Християнської асоціації молодих жінок Мойни Майкл. Перший під враженням боїв у Бельгії у 1915 р. написав твір «На полях Фландрії», що починався словами: «На полях Фландрії розквітли маки/Між хрестами ряд за рядом». Друга 1918 р. написала вірша «Ми збережемо віру», в якому обіцяла носити червоний мак в пам'ять про загиблих. Саме Мойні Майкл в листопаді того ж року прикріпила червоний шовковий мак на пальто. У 1920 р. Національний американський легіон прийняв маки в якості офіційного символу, а у 1921 р. червоні маки стали емблемою Королівського британського легіону. В Польщі червоні маки є символом перемоги 11-18 травня 1944 р. Другого корпусу ген. Андерса в боях за гору Монте-Кассіно в Італії.